

132. Камени – музи.
133. Акезин – ріка в Італії.
134. Меотицькі льоди – замерзле Азовське море.
135. Ліда – країна Лідія.
136. Рука Владислава – польського короля Владислава Третього, правив у 1434 – 1444 рр., загинув у битві під Варною.
137. Гяярб – король Гетулії.
138. Люцина – одне з наймень Юони, верховної римської богині, дружини Юпітера.
139. Струг підчаства – тобто корабель чину підчасного чернігівського І.Мазепи. Спершу цього чина носив батько гетьмана Степан Адам у 1662 – 1665 рр., а після його смерті перейняв Іван.
140. Ганімед – служка-виночерпець у Зевса. Тут обігрується: підчаший – виночерпець. Насправді І.Мазепа був покойовим польського короля Яна Казимира – з 1662 р., відколи був посланий до Варшави з листами від гетьмана І.Виговського.
141. Тобто на той час І.Мазепа навчався в класі поетики Київської академії.
142. Очевидно, йдеться про смерть батька І.Мазепи в 1665 р., відтоді майбутній гетьман почав жити самостійно.
143. Тобто вчився далі у Варшавському єзуїтському колегіумі. Кастальські води – струмок Касталь біля підніжжя Парнасу.
144. Свідчення, що навчаючись у класі поетики Київської академії, Мазепа не тільки писав вірші, але й грав на музичному інструменті.
145. Свідчення, що І.Мазепа продовжив навчання в Польщі.
146. Вартісне подання: І.Мазепа міг навчатись у В.Ясинського, який став професором Київської академії в 1661 р., але ректором тоді ще не був – став ним у 1665 р. Отож постає питання: чи не повернувся І.Мазепа до навчання в 1665 р., а вже потому ректор В.Ясинський послав здібного студента навчатися за кордон? Про те, що В.Ясинський посилав на навчання за кордоном, є документ: скарга вчителів академії на В.Ясинського (“Тисяча років української суспільно-політичної думки”. – Т. III. – Кн. 2. – К., 2001).
147. При дворі польського короля І.Мазепа був у 1662 – 1663 рр., а в кінці 1663 р. з військом Яна Казимира прибув до Білої Церкви. Батько тоді хворів, і він відпросився із служби.
148. І.Мазепа в Яна Казимира виконував дипломатичні доручення.
149. Ахат був приятелем Енея.
150. Летіум слави – вершина слави. Від Летії, провінції з центром у Римі і сам Рим.
151. Поетичне обігрування: підчаший збагатився від чари.
152. Амфійон – давньогрецький музикант.
153. Ганг – ріка в Індії.
154. Гідасп – грецька назва р. Джемам із п'ятиріччя Панджабу.
155. Флегон із Етоном – коні у сонячній колісниці.
156. Парасис – вершник на перегонах.
157. Геспер – бог вечірньої зорі.
158. Ідейський плющ – краса богів. Иди – гори в Греції, одна з них – Олімп.
159. Каліопа – найстарша з муз, покровителька епічної поезії та науки.

**З польської переклав і склав примітки
Валерій ШЕВЧУК**

о. Юрій Мицик

ВІРШОВАНА ХРОНІКА (1682 Р.) ПРО ПОХІД НА СІВЕРЩИНУ КОРОЛЯ ЯНА-КАЗИМИРА У 1663-1664 рр.

Нині навіть із шкільних підручників відомо про похід військ Речі Посполитої на Лівобічну Гетьманщину у 1663-1664 рр. Метою цього походу було відновлення на цих землях влади Речі Посполитої, після чого планувалося вдарити на Москву. Однак поза кількома рядками з підручника маємо тільки уривчасті відомості про ці трагічні і водночас героїчні події історії України, які особливо стосуються Чернігівщини. Причина такого явища лежить на поверхні: в радянські часи період Руїни був фактично під забороною для дослідників, а ситуація у дореволюційній історіографії була ненабагато кращою. Тому варто хоча б стисло змалювати основну канву подій тих часів.

Отже, влітку 1663 р. у Львові король Ян Казимир (панував у 1648-1668 рр.) остаточно ухвалив план походу. Планувалося завдати рішучої поразки супротивнику у генеральній битві і розвивати наступ у напрямку на Москву, як це свого часу здійснив королевич Владислав, брат Яна-Казимира, в роки "Смути". Ставши королем (Владислав IV), успішно виконав першу половину цього плану в ході Смоленської війни 1632-1634 рр.

Коронне військо було поділено на чотири самостійні корпуси (короля Яна-Казимира, великого гетьмана коронного Станіслава "Ревери" Потоцького, Стефана Чарнецького (руський воєвода у 1657-1664, польний гетьман коронний у 1665 р.) і Яна Собеського (хорунжий коронний у 1656-1665 рр., гетьман польний коронний у 1666-1668 рр., гетьман великий коронний у 1668-1674 рр., король Речі Посполитої у 1674-1696 рр.). Мали діяти також війська Великого князівства Литовського, Кримського ханства і Правобічної Гетьманщини, яка була автономною частиною Речі Посполитої і гетьманом якої був тоді Павло Тетеря. Щоправда, гетьман Потоцький був уже тяжкохворим і фактично командував його частиною війська Станіслав Яблоновський (обозний коронний у 1661-1664 рр., гетьман польний коронний у 1676-1682 рр., гетьман великий коронний у 1682-1702 рр.). У середині серпня похід почався виступом короля зі Львова у напрямку Тернополя. Невдовзі вибухнув бунт серед іноземних частин війська Речі Посполитої, який було придушено (тоді повісили 80 керівників бунту), після чого армія продовжила марш через Шаргород на Білу Церкву, до якої прибула 18.10. 1663 р. Після переправи під Ржищевом на початку листопада 1663 р. польські війська оволоділи Воронковим на лівому боці Дніпра і стали під Борисполем та Гоголевим, де чекали на підхід литовських і татарських військ (козаки діяли південніше). Після 22.11.1663 р. впав Остер, де було влаштовано штаб-квартиру короля (там начебто збудували палац для нього), де війська затрималися на довший відпочинок, тим більше, що відчувався брак провіанту і стояли сильні холоди. Оскільки литовці запізнювались, король вирішив продовжити похід вздовж Десни в напрямку Новгород-Сіверського. Особливо сильний опір поляки зустріли у Салтиковій Дівиці, де тільки ціною великих зусиль корпусу Потоцького і Яблоновського вдалося захопити місцевий замок на початку січня 1664 р. (1). При цьому загинуло чимало місцевих жителів. Приблизно така ж картина була під Глуховом. Там засів гарнізон під командуванням київського полковника Василя Дворецького і успішно відбивав штурми корпусів Чарнецького, Потоцького і Собеського до 9.02. 1664 р. Відступивши з-під Глухова, король повів свої війська на Сівськ. Під Воронцем відбулися перші сутички з московськими військами Г.Ромодановського, після чого (8.03.1664 р.) Ян Казимир вирішив призупинити похід. Його війська мали стати в районі Остер - Сосниця, а литовські під Стародубом і Трубчевськом, щоб продовжити війну влітку 1664 р. Чарнецький провів 13.03.1664 р. військову нараду у Сосниці і вирішив повернутися на Правобережжя у зв'язку із загрозою антипольського повстання. Однак воно таки вибухло, хоч і зазнало поразки. Проте уряду Речі Посполитої довелося забути про новий похід на Лівобічну Гетьманщину. Був скинутий повстанцями і Тетеря, на місце якого було згодом обрано Петра Дорошенка, який прагнув орієнтуватися не на Польщу, як його попередник, а на Туреччину.

Звичайно, простіше було б відіслати читача до повноцінного монографічного дослідження, присвяченого історії походу, але такого немає ще ні в українській, ні в польській історіографії. В його очікуванні варто особливо увагу звернути на уведення до наукового обігу історичних джерел, без котрих відтворення подій далекого минулого буде неповним. Одним з таких джерел є анонімний твір, створений у 1682 р. Його ми виявили у польських архівосховищах ще у 1978 р. і умовно назвали "Віршованою хронікою" (далі - ВХ). Це значна за обсягом віршована поема, створена явно під впливом "Громадянської війни" класика польської літератури та історіографії Самуеля Твардовського (повна версія даного твору була видрукувана у Каліші у 1681 р.). ВХ містить у собі опис подій 1648-

1681 рр., хоча її автор робив часом глибші історичні екскурси. Цей твір нами поступово вводиться до наукового обігу і при цьому вдалося окреслити в загальних рисах особу незнаного автора. Він був жителем Поділля, шляхтичем. У перспективі можна буде встановити навіть його ім'я, оскільки він говорить про себе як активного учасника ряду подій середини - другої половини XVII ст. на території Речі Посполитої, насамперед на Поділлі. Брав незнаний автор участь у битвах під Берестечком (1651), Опочном (1655), воюючи, зокрема, під прапорами коронного гетьмана Станіслава Лянцкоронського, боронив і Краків від шведів у складі війська Стефана Чарнецького і т. д. Загальна історична концепція автора ВХ, його ставлення до національно-визвольного руху українського народу, характерні риси його творчої манери як талановитого поета нами вже були висвітлені раніше (2), тому тут не будемо на цьому детально зупинятися. Нагадаємо тільки, що він описує козаків-повстанців як слуг диявола на противагу польським карателям, роблячи незначний виняток хіба що для Івана Сірка та декого з інших козацьких вождів, оскільки вони успішно громили ординців. І то автор ВХ із злорадством пише про поразку Сірка від поляків під Сараджиним лісом. До кримських же татар та ногайців ставлення однозначно негативне, він називає їх навіть "пекельними вовками". Автор є глибоко релігійною людиною, ревним католиком. Усі важливі сюжети свого твору він завершує своєрідним рефреном: закликом до Бога помилувати живих і мертвих, невільників, гребців на турецьких галерах, а водночас про покарання козаків, яких він називає казуками. (Тут гра слів: казука в українській мові це і гадука, і шкідливе робацтво, комахи). Хмельницького він, звичайно, величає Хмелем, алегорично пов'язує це прізвище та прізвисько з рослиною хмелем, у зелені якої ховаються "казуки" на чолі зі своїми полковниками та сотниками; пише про паріння "хмелевим листом, але не в медовій ситі" польських голів як от під час Дрижипільської битви тощо. Улюбленим прийомом автора ВХ є обігрування імен, прізвищ, топонімів. Це яскраво виявилось в описі ним взяття Салтикової Дівиці (нині - село Куликівського р-ну Чернігівської обл.). Бунтівниче містечко постає під пером автора як красива дівиця, яка виявилась зрадливою і віддалася не своєму начебто законному володарю, а Брюховецькому (мається на увазі гетьман Лівобічної Гетьманщини Іван Брюховецький). Звичайно, треба усвідомлювати, що тут і в інших місцях ВХ автор постає як відвертий ворог українських повстанців і навіть не усвідомлює того, що його співвітчизники діяли в Україні як загарбники і колонізатори.

Обмежимося тут публікацією відповідного уривка з цінного джерела до її історії - "Віршованої хроніки" (1682). Дане джерело ще ніколи не використовувалося при вивченні походу 1663-1664 рр. Уривок, який наводиться нижче, продовжує собою поступову розшифровку та публікацію нами твору. Справа в тому, що значна частина пам'ятки писана досить нерозбірливо, тут є чимало різних дефектів та поправок, а крім того, мова ВХ відрізняється алегоричністю, багатством натяків, її автор вживає чимало архаїзмів або ж діалектизмів, тяжіє до гри слів. Нерідко він лише натякає на якісь події та ситуації, як от при описі поведінки учасника походу - Яна Миколая Пражмовського, коронного канцлера (1658-1666), який був одночасно краківським каноніком (1649-1666), а пізніше (1666-1673) - гнезненським архієпископом (арцибіскупом). Правильне прочитання й розуміння тексту забирає багато часу. До того ж сучасна ситуація в Україні, насамперед брак коштів на значні археографічні видання, змушує вводити до наукового обсягу ВХ невеликими фрагментами, поступово. На сьогодні нами вже видані частини цієї хроніки з описом подій Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр., початку Руїни, також поеми про Івана Сірка та полювання на Поділлі, котрі були включені до складу ВХ (3).

Попри всю ворожість невідомого автора до українського народу, він навів у своєму творі чимало важливих фактів з історії Національно-визвольної війни українського народу, причому (і це особливо цінне!) наводить унікальні дані про хід боїв, біографії видатних діячів Української держави - Гетьманщини. ВХ є для нас цінним, навіть

унікальним джерелом. Хоча автор добре знав і активно використовував Святе Письмо, хроніки О. Гваньїні та М. Кромера тощо, в основі його розповіді лежать переважно особисті враження, свідчення очевидців. Хоча його опис цих подій є досить лаконічним, але у ньому знаходимо ряд оригінальних звісток. Насамперед, він приділяє увагу діяльності антикоролівської конфедерації 1662-1663 рр. на чолі з коронним маршалком Єжі Любомірським. Цей конфлікт було вирішено на підставі компромісу, і 22.07.1663 р. конфедерація припинила своє існування. Через свою участь у конфедерації Любомірський, хоч і був формально командувачем армії (великий гетьман коронний Потоцький був при смерті), не брав участі у поході Яна-Казимира на Україну. Це викликало певну напругу у війську, бо воно неприязно ставилось до С. Чарнецького, який замінив Любомірського на посаді командувача. (4). ВХ уточнює, що важливі події сталися тоді в Ярмолинцях, що в них був замішаний молдаванин Чарнота (чи не родич відомого сподвижника Богдана Хмельницького?). Автор вказує також на невдоволення поляків пізнім прибуттям литовського війська, московські інтриги, внаслідок яких хан Мухамед-Гірей IV особисто не виступив у похід і надав Яна-Казимиру тільки частину своєї орди. У ВХ наголошується на провідній ролі у цих інтригах сумнозвісного Шеремета - московського воєначальника Шереметьєва, який програв битви під Чудновим та Любаром і опинився у кримському полоні. Автор ВХ подає також оригінальну версію про привід виступу І. Виговського проти Речі Посполитої, уточнює місце розстрілу колишнього гетьмана: Ольховець (Вільховець); виводить прізвище знаменитого полковника Івана Богуна від річки Бог, тобто від Південного Бугу (ця версія, між іншим, була популярна в народі, і її наводив у одному з своїх листів до Д. Яворницького видатний український актор П. Саксаганський). Унікальним є свідчення про іронічний жарт Богуна, який закликав українських дітей запам'ятати короля Яна -Казимира по його довгому носі, причому тут автор передає і звучання української мови Богуна (арк. 134 зв.). Він називає також імена незнаних козацьких ватажків, як от Червонобашта (Червонбашта) і Бугай. Останній був блискучим знавцем доріг у Московії, що дозволило йому вивести з лісових нетрів польське військо після наскоку на Карачев. Цей наскок був дуже успішним і так налякав царя Олексія, що той начебто втік до Білого озера (тут явно йдеться про м. Білозерськ на березі Білого озера в суч. Вологодській області Російської Федерації). До речі, за свідченням автора ВХ, у нетрях між Карачевом та Шкловом, тобто у лісах Брянщини та Смоленщини, польським військам зустрілися первісні люди!

Автор ВХ переказує і деякі епізоди, котрі мають символічне значення. Так, під Коропом при огляданні взятих трофеїв, у т.ч. захопленої худоби, підканцлер Пращмовський підняв хвіст однієї з тварин, що було сприйнято як натяк на майбутній провал походу і відступ короля з Сіверщини. ВХ містить у собі цілий ряд важливих деталей, які стосуються походу 1663-1664 рр., наприклад, про участь у ньому при боці короля представників Франції, про такі міста й села Сіверщини, як от: Басань, Березна, Карачев, Кобижча, Козелець, Короп, Новгород-Сіверський, Остер, Сівськ, Сосниця, особливо про героїчну оборону Салтикової Дівиці та Глухова. Насамкінець слід вказати на досить послідовне вживання автором ВХ термінів "Україна", "українці", хоча паралельно автором вживається й термін "русь", "русини". З особливим інтересом читаються в тексті окремі українські слова або вирази, що їх цитує автор ВХ, як от: "біда", "грудка" (шмат засохлої землі), "тямте" (від "тямити") тощо.

Думаємо, вищенаведеного достатньо, щоб переконати читача у значній цінності ВХ і як історичного джерела, і як літературного твору, тому звертаємо його увагу безпосередньо на фрагмент пам'ятки, який наводиться нижче і в польському оригіналі, і в нашому перекладі українською. Текст, набраний жирним шрифтом, означає заголовок, який писався на кожній сторінці ВХ угорі. Підкреслення нами деяких слів означає, що у польському тексті оригіналу навпроти них на маргінесах стоїть "ліхтарик". Окремі слова, що їх не вдалося прочитати, позначаються нами таким чином: (...)*

Примітки:

1). Wagner S. Stanislaw Jablonowski, kasztelan krakowski, hetman wielki koronny.-Warszawa, 2000.-С.23.

2). Мыцык Ю. А. Записки иностранцев как источник по истории Освободительной войны украинского народа 1648-1654 гг. -Днепропетровск, 1985.- С. 55-60.

3). Див., наприклад: Мицик Ю. Буремний 1648 рік (добірка неопублікованих джерел)// Національно-визвольна війна українського народу середини XVII століття: політика, ідеологія, військове мистецтво. - К., 1998.- С. 307-311; Мицик Ю. Батозька битва очима автора "Віршованої хроніки" //Пам'ять століть. - 2002. - № 2.-С. 37-49; Мицик Ю. Берестецька битва 1651 року очима її учасників//Пам'ять століть.-2001.-№ 2.-С. 28-69; Поезія' 87. - К., 1987.- Вип. 1. - С. 171-184; Мицик Ю. Із рукописної віршованої хроніки другої половини XVII ст. // Київська старовина. - 1993.- № 3. - С. 46-56; Мицик Ю. Чуднівська та Слободищенська битви 1660 р. на сторінках "Віршованої хроніки" //Архіви України. - 2005.- № 4. - С. 76-103; Мицик Ю. "Віршована хроніка" про завершальний етап Національно-визвольної війни українського народу 1648-1658 рр. //Історичний журнал. - 2004. -№ 1-2. - С. 98-110; Мицик Ю. Пилявці, Львів, Замостя: події початку Національно-визвольної війни на сторінках "Віршованої хроніки" //Україна в Центральньо-Східній Європі. - К., 2006.- Вип. 6. - С. 509-547; Мицик Ю. Дрожишівська битва 1655 р. на сторінках Віршованої хроніки //Journal of Ukrainian Studies. Summer-Winter 2004. - V. 29.- № 1-2.-С. 311-334; Мицик Ю. З "Віршованої хроніки" (до 350 - ліття Жванецької битви та оборони Буші)// II Міжнародний науковий конгрес українських істориків. Українська історична наука на сучасному етапі розвитку. - Кам'янець - Подільський - К. - Нью Йорк-Острого, 2005. - Т. 1.- С. 73-84.(1 д.а.)

4). Див. детальніше: Klaczewski W. Jerzy Sebastian Lubomirski.- Wroclaw-Warszawa-Kraklw, 2002. - С. 203-207; Janas E. Konfederacja wojska koronnego w latach 1661-1663.- Lublin, 1998.-S. 24.

* * *

ВІРШОВАНА ХРОНІКА

[...]/(арк. 134) **Ku Moskwie r. 1663 król Kazimierz ciągnie w Ukraine i buntownikom.**

A tak, gdy ustawiczny kłuf z Moskwą i z buntownikami,

A przez tak wiele lat krew się łała krwawemi bitwami,

Wziął król przed się, by wszelką przeciw moskwie siłą potęga,

Mając w obietnicy hana, wtaż część kozaków mitręga,

By mógł bydz i swoje requirować, ruszył się osoba

Własną swą, zdrowia nie żałując, aby wszczął krwawą próbą.

Skąd prosto rektifikował ku sławnemu Barowi

A Tetera hetmanił w ten raz kozackiemu ludowi,

Tedy jako Czarniecki zemknął się z divisą swoją,

Pod Tarnopoł, tamże się hetman koronny brał z ciężką zbroją.

Cudzoziemskie wojsko, bądź nie wszystkie, od króla ujęte,

Pod czas związku przeszleo przez Czarnieckiego, a ze wdęte,

Iż owi, co byli przy związku, lepiej ukontentowani

Oburzyli się na Czarnieckiego tym irytowani,

Rzuciwszy się do muszkietów, pik, aż musiał ustąpić,

Obawiając się Czarniecki, by (...) * nie chcieli zgromić (?).

Z którymi przyszedzsy włoch, Czarnota zwan, pod Jarmolińce,

Wprzod uczyniwszy czarno w zbożach zaś w głowie conceptne sprynce,

Stosując do woli swej, restawrować fortece chcieli

W zamek wlazszy i bronić się królowi już mieli.

Ale widząc, że Czarniecki z wojskiem wszem pośpieszył

I król w też tropy szykiem się walił, czym ich nie zmierzyl (?).

A Czymota z starszemi niektórymi był im na zdradzie,

Co inseo z królem, z Czarnieckim, a tu zrzkaç gotów ku zwadzie.

Stanąwszy na gołym garbie pod lasem przy wodzie żywej,
Zniżyli chorągwie, zebrząc łaski króla miłościwej.
Przyjęci w łaskę kształtem swym, wojskiem w koło opasani,
Musieli z między siebie winnych wydać na gardle szczesani.
Stojąc tedy, król trzy dni spoczął i zażył nabożeństwa,
Ale ten, co miał przez wojsko szkody, swe otrzymał przekleństwa.
Oto stamtąd szedł, gdzie był Wyhowski, do starostwa jego,
Ze wszem wojskiem i tam przyjmowan król już od Wyhowskiego.
Łecz, że mu dwor niezyczliw był, nie kontentował się chęcią jego,
Król w Ukraine brał się z humoru coprędzej mężnego.
Widź, że żart sobie czynił dwór z bankietu Wyhowskiego,
A ów bez teo markotny, że nie miał Zaporoskiego
Hetmaństwa, gdy król oddał to respectem pewnym Teterze,
Jedno do drugiego wlażło mu (..)* co inszego w tej mierze.
Król jednak, nie wiedząc jeszcze o żadnej jego imprezie,
Przychodzi ku Braclawiu, a tam kozactwo w kupie lezie
Wdzięcznie króla przyjmują, darują, chęć wskazują,
Z onym na wojne się biorą, a droge prawie torują.//(арк. 134 зв.)

R. 1663 król na Moskwe ciągnie w Ukrainie.

Między inszemi Bohun, pułkownik, od Boha zwan rzeki,
Który do króla przyciągnął z kozactwem na wojenne leki.
Przeciw Moskwie, ten kozackiej phantazyi gurnej dumy,
Wbliż króla jadąc, wołał na pospolstwo dziecinne tłumy
Przez miasta, wsi: „Dity, dity ukraiński, pana swoho
Korola, tiamte po nosi wełykym, mylostywoho!”
Bądé to przyjął za żart król i łechi, łecz zaś świsnął nosem
Z Bogiem, a z królem ostrożny wszczynaj żart, kart kostek losem.
Gdy ten Bohun o ten nos, jak niżej usłyszysz, zbyt zawadził,
Nie szynując pana i siebie, zdradliwie zakadził.
Kozaku, szanuj Boga Pana, gdy on dobr, bądź ty sobie
Nieodmiennym przeciw Bogu Panu w zyczliwej swej probie.
Gdyż miał łaskę pańską za przeszłe swe psie kąsy, niecnoty,
Przynamniej w ten raz było to nagrodzić z swej ochoty.
A tak, gdy złecił król respectem Kyowa buntów wszelkich
Teterze, aby przeciw Moskwie miał oko w dziełach wielkich.
Ocierał się nie raz nie tylko z kozactwem i łechami
O Kyow moskiewski w te czasy, ale i z ordami.
Gdzie mógł z królem i polakami, rozumiejąc jedno,
Rwał i dokuczał moskwie i gdzie wiedział, uderzył wedwo.
Gdy się odezwali bunty, będąc w tym ostrożny,

Do któreo Machowski przydan z partyą swą grozny.
Bo ten Wyhowskiego schwytał z ramienia królewskiego,
Gdy uderzył w stół, a nożyce (...) * odezwane sweo.
Jakoby nie idąc Wyhowski za Dniepr za królem, zdrade
Miał knować z kozactwem z tej strony Dniepru na wszelką zwade;
Chcąc to uczynić, co prętko uczynił Dorosz napotym,
Protektora zwiąc sobie turczyzna, koždy wie o tym.
Przeto Machowski wcisz a prętko zgładził z teo świata,
Jeśli słusnie, Bóg lepiej wie, gdyż bez sądu, prawa, nie jak brata.
Tenże to Machowski zdawna w wojsku króla zasłużony,
Nagrzał Sirka kozactwo jego z ordami nadtluczony
Pod Saradzynem lasem, aż w noc łedwie dał sobie rade,
W pola Dzikie, bądź na Zaporozie, umknął na zwade.
Stąd tedy król minął Kyow, iżby trzeba spościć czoła
Do teo, że han z ordami miał być (?) i Łytwa zgoła
Przybydź miała z wudzem swym, jakoż i przyszła rządnie zgoła.
Łecz han z ordą przez Szeremeta, w niewoli siedzącego,
Bądź go to nie chciał car moskiewski i zakazał z gniewu sweo,
Ze mu wojska stracił pod Czudnowem, wykupić z niewoli,
Oto on, chcąc pozyskać łaske carską z Moskwy woli,
Spraktykował hana datkiem wielkim i obietnicami,
Iż wziąwszy munera, rzekszy słowo, zawiodł zrkąc słowami:
Do króla nie szedł z potęgą, tylko część ordy zysła quidem,
Na co się zbezpieczył król i jazde jego ad unum idem.
Przeto mniej już kommunika miał, fundując się w piechoty,
Które dla dalszeo przeciągu zmniejszali się z ochoty //(арк. 135)

R. 1663 król polski ciągnie przez Ukraine ku Moskwie.
Przeprowił się król wprost na Dnieprze pod samym Rdzyszczowem,
Puściwszy zagony polskie i kozackie swym łowem.
Ażci dalej i orda z miejsca hańskieo przybyła,
Łecz cząstka tylko, nie tak, jako onej potrzeba była.
Oto przecie wojsko wielkie było na sto tysiąc wszeo,
Przechodziło i więcej, porachowawszy wszystkiego
Zaś arcybiskup gnieźnieński był, panów wiele.
Zaś potym (...) * ratował tego, gdy się wiosł nieśmieiele.
Na kobiercu ciężkim lodem Dnieprowym śmierć oku z strachem,
Gdy żołnierze (...) *, biejąc wtropy, trzęśli lodowym gmachem.
Tamże i książę Michał Wisznioweckie, Dymitr, Konstynty
Wiele książąt, panów koronnych i lythewskich byli tanti,
Ze z czym i jako kto mógł, brał się ku królewskiej głowie,
Tylko Lubomirski, marszałek, nie szedł, gniewien w swej mowie,

Skąd finty od dworu króla obrazu wudza malowanego,
Podrzucon piqwent wyraził, przy nim zająca drżącego.
Lecz od dworu wzajem marszałka tegoż oraz hetmana
Zaś przez pigwent (...) * króla tknęła Prażmowskiego przygana:
Gdy pod Koropiem stado carskie wzięte, procz inszej zdobyczy,
Król patrzył na to, jakby z Prażmowskim te stado łyczy,
Kancelrz, że ta do stada dobra, podniosszy ogona
Jakoby załecał królowi (inszy pigment druga strona
Podruczyła), wskazując swym palcem, zazirając okiem,
Stąd napotym przez taki termin k złemu przyszło, inszym rokiem.
A tak car moskiewski słysząc i wiedząc królewskie ruszenie,
Bądź nie pospolite, lecz z kwarcianych, powiatowych ściąganie,
Ordy i kozacy, tamże i wojsko wszystkie lythewskie
Tak wielu panów skupienie się w ochoćie nie błazeńskie.
Gdy i z obcej ziemi panięta cudzoziemscy byli,
Jako to z Francji dla przejrzenia rzeczy i inszy tej chwili.
Zażywszy rady, że nie mógł i nie miał w tym razie (?) potęgi,
Zwątpiwszy, by miał wytrzymać, spodziewając się mitręgi.
Ordinował swe wojska po miastach, fortecach, horodach
Rozłożyć przy armacie i ognistej strzelbie w swych brodach,
Konfidując wojennych, iż tak Ukraine zatrzyma,
Ruś i Zadnieprze, które zwykle, za szczęściem się idąc, wzdyma
I potęgę zmniejszy królewską długim wojny przeciagiem.
Owo zgoła tam bawić, nadwaredzić, niż będzie pstragiem (?);
W ziemi własnej moskiewskiej król by zmienił się w piskorza
Ztąd by przy zgromadzonych wojskach moskiewskich nabył tchorza,
Jakoż wbliz teo było, gdyby nie łaska Boża była.
Przetoż wiedź, wojenniku, że ta rzecz i łechów zuczyla
Przeciw tureckiemu wojować tak, ale to do obrony,
Tylko służy i to, gdy nie masz sposobu z inszej strony.
Bo już taki tylko (...) * swych całość upatruje
I (?) swoje, a nie owiec swych bidnych, co tak więc kieruje (арк. 135 зв.)

R. 1663 Kazimierz, król polski, z Moskwą wojuje.

Prawda, że rzecz dobra chwalna, gdy całe straże poranne (?),
Lecz gdy i owce zupełne ten pastyrz dobry, raczej zwany,
Już to ostatnia, gdy pasterz zaszyje się z strużami,
Jeśli winien dla jednej owcy, nuż gdy wiodą tysiącami.
Gdy bydź nie może z równą potęgą zajrzeć śmieje w oczy,
Ani z mniejszą rządnie po staropolsku połem nie skoczcy
Przynamniej osadziwszy fortecy z wszzech stron, rwać, bić złego,
Rucając się to tam, to sam, naśladować króla polskiego.
Potęgą niemców zbrojnych caesarza chrześciańskiego
Rwał długi czas to tam, to sam, umykając (...) *.

Dodał ducha, na ostatek zbił, nadwerezdziwszy niemców,
Tak fryzów ciężkich zbyt, jako lżejszych rajtarskich zrzebców.
Prawda, że łatwiej się umknąć przed ciężkim nieprzyjacielem,
Oto jednak tak się pospolicie wyspiem, jak pościełem.
Masz w przykładach wielu jako i Władysława młodego,
Który przez Huniada, wudza z Wegrzech, i siebie sameo
Tak wiele bitew wygrał z pogaństwem; masz Chmieleckiego
Swiższych czasów, lecz w pamięci masz procz inszych (?) Czarnieckiego.
Ze zdała, z zagur echem bębnow, strachem nie wojował,
Ale stąd, zowąd i sam się rzucając, karki wecował.
Przeto nie gawić, mieć pewne fortece, ludomi osadzone,
Lecz z wszem kommunikem trzeba ratować strone one.
Gdyż beż pomocy, zachowuiąc na dalszy czas swe siłę,
Tylko będziesz dobr napotym odprowadzić w grob swe miłe,
A pojrzawszy na zrujnowanie, nieprzyjacielowi
Ostatek odda, powab uczynić swym, złe serce zgotowi.
Gdy nie idzie w ten raz bić, rwać swojego nieprzyjaciela,
Przynamniej część oderwać wojska jak Lubomirski z wiela,
Puść, wtargnąc, onegoż ziemie uczynisz rozerwanie
Nieprzajcielowi jaki jednę przyjdzie na zwojowanie.
Lecz ten najszcześliwszy, co wczas stanie na swej granicy,
Uczyć się od przodków polskich i inszych, co nie w swej ziemicy,
Ale w nieprzyjacielske strony puszcza swe zagony
Swoje chroni, wspiera pierściami, tego szczęście obrony.
Gdy w tymże razie szkodzi swym nieprzyjaznym, bierze łupieży,
Ale nie w swej ojczyźnie jak zwykliśmy brać na swe rzeczy.
Tak czyni francuz, że nie czeka w swym państwie, lecz poprzeda,
Tak tatarzyn koždy wojen, tak szwed, tak moskał, by niedzwiedzia
Z ciężkością prowadzi a przecie w obcą się kieruje,
Oraz swym ludem osadzając, zasłone sobie sprawuje.
Tak i Chmiel czynił, że nie czekał, niż przyjdą do onego,
Nie wspominając, co się działo wieku dawniejszego.
Łedwie tylko zamyślił nieprzyjaciel brać się ku łechom,
A tu już poprzedał hetman, zabiegając z wojskiem tym śmiechem.
Oraz obmyślony posiłek już złe godzi (?), za łeb prowadzą,
Puścić in viscera regni zrzadka się te rzeczy nadadzą
[...] // (арк. 136)

R. 1663 król za Dniepr wszedł, ku Moskwie ciągnie.

Zaczyn, gdy z łechi podstąpili pod Woronków i Uster trwożny,
Król polski z wojskami różnymi, będąc więc tego grożny,
Ażci Woronków i Uster prosi o miłosiersze z nieba,
Mając Boga za Boga, pana za pana, chcąc dać chleba.
Za chleb łechi dziękują, dobrą wolą się kontentują
By więcej zdrady nie było, wzmiankują, zdrowiem darują.
A że Berezna buntownikami, moskwą osadzona,
Tym zfolgowano, bo w obronnym miejscu pominiona.
Aby przyszli w zone, drugich biorąc do spamiętania sweo,
Zostawiono ludzi wblíž, by nie bili ludu pańskiego.
Inaczej zaś czyni Sosnica, wtaż tłusty zbył Kozielec
Składa rogi, liże pańskie nogi, jak łaskawy cielec.
Potym zaś, jako wejszli (?) wojska pod Kopyscza i w Basani,
Wszystko to się zdało, sam Królewiec, jak wierni poddani,
Od króla zwan, królowi, panu swemu, się upokorzył
I w tym sobie co prawda nie grzech bynamniej nie ugorzył.
Wtaż zrazu, bądź to się poddaje, w swej krasie Dziewica,
Tak trzymał pan z swemi łechi, że to prawa zrzennica.
Gdy prosi o miłosierdzie, o zachowanie całości,
Lecz sfolgowawszy, doświadczają, że w swej odmienności,
Gdy się królowi wprzod skłoniła, nie chciano one szkodzić
Względem Boga i statku przystojności na pośmiech godzić.
Lecz gdy nie zadar cnota nie została w swojej klubie
Przezrzą się, że moskiewska układność skrycie, coraz dłuże,
Nie zrzkać z moskałem, lecz z Bruchowieckim, buntowniczym brzuchem,
Znosi się co to szpetna Dziewetce niecnoty swej duchem,
Poddając się pod moskała, a wierzgając na króla pana,
Wszęła brykać, że aż Czarniekiemu łechom stąd przygana,
Wypadzsy za miasto, gemby niewyparzonej, niezrzkać gedzie
Za łechi krzycząc, iż z hukim, pukiem coś gorzeo będzie.
Odniesiesz łechu (mówi) czym większym tylko patrz po grzbiecie,
Zrazu rozumiał Czarniecki, że to ledaco coś płecie.
Ałe, doszedzsy teo, iż to w cnocie swawolna Dziewica
Bądź krasna w wodzie, lecz statku nie pytaj, zrzkać zwodnica.
Przeciw Bogu, panu, serce zdradliwe, usta wrzaskliwe,
Oczy, nogi latające, ręce świerzbiące skwapliwe,
A taka żeś to, krasuło (rzekł), takaż z ciebie Dziewica
Zamiast krystalu szynkarska hultajska z ciebie sklenica
Zamiast rozy wonnej –chwast śmierdący, żalna pokrzywica,
Mięta, buntowniczą zarazą wzdęta, owo zamtużnica.
Składasz się w jedno z Bruchowieckim, tamże do Czerwonbasty,
Takie takiej jakie smakują, dać też czerwone paszty;
Nuż za ona, do niej wpadzsy w miasto sieć, by pamiętała,
Po ułycach, w rynkach około prengierza już biegała,
To w ten kąt, to w ów, uciekając, tu, owdzie, latała,

Nie tylko po mieskim koszu, lecz i zamkowym się rzezała //(арк. 136 зв.)

Z Moskwą r. 1663 król polski za Dnieprem wojuje.

Topiąc się w Desnie i Dziewicy, dziewica z dziewicą,
W puł się mieszała z sobą, załywając się krwawą juszycą,
Nie dość lecz jeszcze wyswicono i wygnano, skarano,
Chciano spuścić Buhaja i Tatara, lecz zaniechano.
He gdy między inszymi też Dziewica za Wyhowskiego,
Gdy siedmnaście chorągwi wraz zgubiono ludu polskiego,
W różnych miastach o jednej godzinie w nocy też zgubiła,
Jako w te czasy, tak i teraz, zdrajczyną bydź życzyła.
Otóż teraz masz, czegoś chciała zadnieprska Dziewica,
Siedzieć było Dziewetce spokojnie, nie łyskać brydnicą
Spraw Judaszowskich, upatrując tylko, co więc tobie smaczno,
Ale co duszy dobrej sławie i czci, nie było by kraczo.
Przebacz że, coś była przed tym w urodzie, ludziom dziwowisko,
Teraz w płaczu, żalu, w urąganiu, drugim pośmiewisko.
Bo nie tylkoż sama, lecz siostry krew twoja przysła na to,
Ze od łechów są zabrane, po dziś dzień ich pełno masz to.
Potym zaś król ruszył się ku Głuchowu wszemi siłami,
Bo Głuchów był głuchi, nie chciał króla mieć swemi radami
Za pana nie chciał znać; tamże łytwa do króla przybyła,
Ze tak nie rychło łechom ta nie ze wszem rzecz była miła
Bądź i oni idąc, bunty pewne, jak mogli, uśmierzali,
Lecz Głuchów przecie głuchi, bądź się już król z wszem wojskiem wali,
Nie chciał się poddać, bądź różnym trybem k niemu szturmowano
Prawie przez moc wielką z srogim ogniem strzelby dobywano
Przez niedziel dwie, a gdy już przywiedli zbyt (?) do zimnej wody,
Bądź wiele tam było moskiewskich, zadnieprskich różnej brody,
Wszystek impet ognia i armat na królewskie piechoty
Wywierali moskiewscy z przestrzeżonej swej ochoty,
Gdy kozaków z królewskiej strony po sobie skrycie mieli,
Zniewszy się zrzkać, by jedni nad drugimi gurą pukać wszczęli.
Takiej po niektórych doświadczano nieszczyrości,
Stąd pan sturbowany z takowej onych odmierności.
Oto jednak bądź przy szkodzie nie mniejszej król swych zostawił,
Przecie jednak mocnie dobywał, ciężkości onym dodawał,
Z wszech stron przygrzywał, gdy już, już tylko wziąć, widząc swą zgube,
Wyprawili popa, prosząc o miłosierdzie łube.
Stąd, gdy na odwrót zatrąbiono, lud swój podszańcowany
Wszczęto odpredzać wzad, całe na ten akkord spodziewany.
Aliści mając czas wytrwany, do jutra odwleczony,
Tym bardziej się pokrzepiwszy na wszystkie swe strony,
Odżałowawszy popa, wzięli pstrykać znowu na łechi,
Co już włożyli byli w raz swój nieszczęśny dudy w miechi.

A tak zaś, bądź się król kusił, widząc w tym swych niecnote,
Osobliwie tych swych kozaków nie ustawiczną psotę,
Jako się i z Boguna pod Nowymgrodkiem wzkazało,
Iż do moskiewskich posłał, by z jednej strony zawrzało,
Sam (?) zaś chciał daś z drugiej królowi panu dać krwawe gony,
[...] uderzyć ze wszej strony. //(арк.137)

W ziemi r. 1663 wojska królewskie moskiewskiej wbliz stolicy.

Swisnął król aż w ten czas na Bohuna nosem, gdy bez miary
Zawadził on iego, nie dotrzymując swej wiary.
Z czego go wydał tenże kozak posłan za wiernych powodem,
Dla tego cicho stracon, popłynęła krew tajnym brodem.
Stąd król, nie życząc straty większej wojsku swemu,
Bądź mógłby dokonać Głuchowa, by ogłuchł wiecznie z onej psoty;
Widząc poniekąd szkoda swą, gdy Mikołaj Daniłowicz
Z między inszych tak mężnie swych przywiódł pod baszte lud mówić,
Iż pozbył ręki, szkodnie postrzelon, nie wziął i nagrody,
Bądź z dawnych młodszych lat swoich nie umykał w tych rzeczach brody.
Stamtąd ruszył się z wojskiem, kusząc najazdy po Siwsko,
Przytarli rogów, lecz już nie piechotmi na dziwowisko.
Oto i w tym Siwsku siano posiwem kul aż już zbrzydło,
Te gospodarstwo, gdy nie zrzkać stada końskie, lecz i bydło,
Przyz mus łechom oddali siwczanie, Moskwa, kozacy,
A co większa, że i samym karku nadciąli, byli tacy.
Stąd napotym obwięzywali się siwczanie śiać hreczke,
By tylko łechi w ten raz poniechali, a poszli za rzeczkę.
Zaś pod Nowymgrudkiem był popis i brak ochotnika,
Konnieszego wojska łechom, litewskiego wojennika,
Tatarskiego, kozackiego i drogony cudzoziemskiej:
Z łechi Bidziński, z lythewskim Połubiński z chęci rzeskiej.
Wtaż orda, kozactwo z wiadomym zbył drog w Moskwe Buhajem,
Wszystko to poszło w czambuł w moskiewską ziemię z swym nagajem.
Gdzie mil kilkadziesiąt aż pod sam Karaczów zabiegli,
Pałac, pustosząc, ścinając, rąbając, biorąc, przywiedli
Do tego samego cara moskiewskiego, iż z stolicy
Własnej swej z żoną i dziećmi postradawszy przyłbicy,
Wojennika swego, musiał mknąć aż na Białe Jezioro.
Bo gdy posłał wojsko pewne przeciw królewskim już skore,
Gdy niespodziewanie szli, przeciw polskich chcieli uderzyć;
Wioząc na saniach swych srogą rzecz strzelców i całą (...)*
Z swym (?) (...) * szłać w przedniej straży przed sobą Czortka,
Który stąd imię miał sławy, że z czartowska napadał z kątką
I był czasem obsessem, kogo napadł, zduszał bez krzyża,
Lecz gdy natrafił z krzyżem z lytwy, co dał w zemby zgryza,
A za łeb go poprowadził do wojska sarmackiego.
Musiał prawdę zeznać zakłętą liczby wojska moskiewskiego.
Widząc Moskwa, że złe, gdy i tył i bok już brać wszczęto,

Bida (?) przypadła zła Moskwa, nie czekając ostatka,
Umykać z strachem musiała i to nie kupą, lecz zrzatka.
Bogu dziękując, iż owym przepraw, lasy noc posłużyła,
Pod czas śniegów wielkich rzeczka nie zmarzła, lechom wzbroniła //(арк.
137 зб.)

W Łytwie r. 1663 król litewskim wojskiem wzad; Czarnecki zaś w Ukrainie.

Wiele tam nabrali łupieży, mianowicie w fantach,
Poniekąd w złocie, srebro i w inszych rozmaitych drantach.
Ałe bydeł, klacz, teo wiele rzecz nieprzerachowana,
Tylko nie można, aby była ku swej ziemi ugnana
Tak dla odległości dalekiej, jako i zimy wielkiej
W śniegach srogich i zwrotu w skwapliwości nielekkiej,
Gdyż i insze utarczki napadające przeszkadzali,
Bądź z fortuną królewskich, o to przecie dokuczali,
Co nie mogli zawieść z sobą, to psowali, rąbali
I jak mogli nieprzykaciela swego szkodzili zobali
Tak niespodzianie w Moskwie w różnych miejscach przypadali,
Ze czasem na weselne gody do części tej trafiali.
Owo zgoła ogniem, mieczem, czym mogli, to gnębili,
A to było w pomoc, że te narody wbliz siebie byli
W wetowaniu (?) jako w zabiegach, noclegach i popasach,
Bo sobie dawali posiłki we wszelkich swoich hasach
I bądź to nieprzyjaciel w koło stąd zowąd obskakiwał,
A tu zaś od granic moskal i buntownik zachodzywał
O to przecie Bóg ich wyprowadził, a Buhaj drog wiadomiec,
Nie darem do bydła dobr wprzod, lecz i do wojsk gdy niełakomiec,
Wprawdzie z małą obradą łupieży i wszelkiej zdobyczy
Nie jeden tatar konie utraciwszy stopy pies złyczy
Nie tylko polak, lythewski, bądź narodu inszego
Oto przecie z małą swą szkodą, lecz z wielką moskiewskiego
Wychodzą ku Czarnieckiemu, bądź z mniejszym swym obradkiem,
Lecz przecie z tryumphem całym z moskiewskiej ziemi ukradkiem
Król tedy z lythewskim wojskiem zwrócił się ku Litwie
Wbliz granic moskiewskich zawsze był ostrożny ku bitwie,
Wyrzynał się przez puszcza, której było mil czterdzieści,
Ruszywszy się z pod Nowogródka aż pod Szklów, gdy nie więcej
I tam Buhaj bądź z niewygodą wojska wielką, prowadził,
Gdyż inak była nie można dość, że wprost wiodł i nie zdradził,
A tylko w jednym miejscu ludzi i to omal naleziono,
Bo te puszcze, aż w Moskwie idą, obyść nie można.
Czarnecki zaś uczynił stratagemma, szedł w różne szlaki,
Dawszy godło (tak przed szwedy króla uwodził) w znaki
Aby w pewne miejsca oraz się zgromadzić zaś rostrzygnąć,
(...)* się wraz z wszem wojskiem ukazać tu się zaś zrzkać mignąć;
A tak nieprzyjacielowi kunszt wyprawił taki,

Że nie zwiedził o królu, w który się kąt zwrócił szlak jaki,
Długo na sobie tak wytrzymał wszelką złych impreadze,
Gdyż wprzod puściwszy króla, zaś potym z swym wojskiem się rzeże
Poboczne dawszy zasłony inszym miejscem szli polacy
Inszym drugie pułki, inszym armata, pieszy wbliz tacy
Inszym kozactwo, inszym ordy, zrzkaç starszy znali o sobie,
Jak się w zad zwracał w Ukrainie k Teterze w swej probie [арк. 138]

R. 1663 Czarnecki wzad różnemi szlaki w Ukraine ku Dnielowi.[...]

“Ліхтарики” на маргінесах:

Арк.134

Wojewoda ruski.
I Stanisław Potocki.
[W] Jarmolińcach [n]a narodzenie Panny Mary.
Wojewoda kyowski Wyhowski w Barze.

Арк.134 зв.

Wojewode kyowskieo.
W Olchowcu Wyhowski rostrzelan.
Ze szlachcic, do teo senator.
Z rady Czarneckiego, w[oje]wody ruskiego i hetmanów.

Арк.135

Z nuradyn-sołtanem.
Kancelerz.
Prażmowski o jednym oku.
Co zaś królem był napotym.
Polny hetman.
[Te]n był koron[nym] kancelerzem.
Moskal.

Арк. 135 зв.

Masz w przykład Bolesława Krzywoustego z Henrykiem cesarzem na Psim polu zwojował pod Głogowem, jako Kromer pisze.
Tak Lubomirski, hetman i marszałek, [w] Węgrzech uczynił rozerwanie Rakoczemu.

Арк.136

Bruchowecki i Czerwo[na] Baszta - napředniejsza starszyna zadnieprskich.

Арк.136 зв.

Buhaj z naszej strony wudz dobry, do moskiewskiej ziemi wiadomy.
Do krola przez hetmany i Czarneckiego.

Арк.137

Starosta czern[ichowski] Borecki któremu дано bądź за то за Dniepr (...)*
takie starostwo, co w rękach moskiewskich buntowniczych.

арк.137 зв.

W tych puszczech twierdzą drudzy si (...)* credere fasesi, że są mere dzieci ludzie.

* * *

//(арк. 134) До Москви року 1663 король Казимир йде, і в Україну (проти) бунтівників.
А так, коли (король) постійно бився з Москвою і бунтівниками,
І протягом так багатьох років кров лилася кривавими битвами,
Король вирішив насамперед виступити проти Москви всією силою і потугою,
Маючи обіцянку хана, також частину козаків, які зволікали (?).

А щоб це здійснити і своє відшукати, він вирушив своєю
 Власною персоною, не шкодуючи життя, щоб почати криваву спробу
 І звідси він попрямував просто до славного Бару.
 А цього разу Тетеря гетьманував над козацьким людом,
 Тоді як Чарнецький вислизнув зі своєю дивізією
 Під Тернопіль, туди ж коронний гетьман брався з важкою зброєю.
 Чужоземне військо, хоч і не все, приборкане королем
 Завдяки Чарнецькому під час колишньої ліги, але воно нарікало,
 Що ті, котрі були в (антикоролівській) конфедерації, були краще задовільнені.
 Роздратовані цим, вони обурилися на Чарнецького,
 Кинувшись до мушкетів, пік, аж він мусив відступити,
 Бо Чарнецький боявся, щоб (...) * не хотіли громити (?).
 З ними під Ярмолинці прийшов молдаванин, званий Чарнотою,
 Насамперед він вчинив чорно у збіжжях, також у задумах.
 Стосуючись до своєї волі, вони хотіли відремонтувати фортецю,
 Влізши до замку, і вже мали боронитися королеві.
 Але бачачи, що Чарнецький з усім військом поспішив,
 А король вслід за ним у (військовому) ладі рушив і їх не потішив(?).
 Чарнота з деякими старшими зрадив їх,
 Що іншого з королем, з Чарнецьким, а тут готовий до усобиці.
 Ставши на голому горбі під лісом при воді живій,
 Вони схилили прапори, жебраючи у короля милостивої ласки.
 Були прийняті до милості своїм кшталтом, оточені довкола військом,
 Мусили видати винних з-поміж себе, приречених на смерть.
 Тоді стоячи, король три дні відпочивав і відвідував набоженства,
 Але той, хто мав від війська шкоди, своє отримав прокляття.
 Ото звідти король пішов туди, де був Виговський, до його староства,
 З усім військом; там король був прийнятий вже Виговським.
 Але тому, що двір був незичливий (Виговському), не задовольнився його прагненням
 (служити),
 Король же, будучи мужньої вдачі, вирушав якнайшвидше в Україну.
 Поглянь, як двір вчинив собі жарт з банкету Виговського,
 А той і без того був засмучений, бо не мав запорозького гетьманства,
 Яке король віддав з певним респектом Тетері.
 Одно до другого влізло йому (...) *, що інше тоді (він задумав),
 Однак король, ще не знаючи ні про які його плани,
 Прийшов до Брацлава, а там козацтво стоїть у купі.
 Вони вдячно приймають короля, обдаровують, виявляють (свою) приязнь,
 З ним на війну збираються і вважай шлях прокладають. // (арк. 134 зв.)
 Року 1663 король на Москву йде, в Україну.
 Між іншими був полковник Богун, прозваний від річки Бог,
 Котрий до короля прибув з козацтвом на воєнні ліки
 Проти Москви; сповнений козацької фантазії високих гордоців,
 Їдучи поблизу короля, кричав до посольства, натовпу дітей,
 Проїжджаючи через міста й села: "Діти, діти українські! Пана свого
 Короля, тямте по носі великому, милостивого!".
 Хоч король і ляхи сприйняли це за жарт, але ж (король) свиснув носом;
 З Богом і з королем обережно починай жарт, карт і костей жеребом.
 Коли цей Богун за цей ніс, як почувеш нижче, надто зашкодив,
 Не шануючи пана й себе, зрадливо закадив.
 Козаче, шануй Господа Бога, коли Він добрий, будь же ти собі
 Незмінним щодо Господа Бога у своїй зичливій пробі.
 Мав же панську ласку за свої минулі собачі укуси, безчестя,
 Принаймні цього разу було б віддячити за це з своєї охоти.
 Коли ж доручив король респектом Києва всіляких бунтів
 Тетері, щоб проти Москви мав око у великих справах,
 Бився (Тетеря) тоді не раз з козацтвом та лехами і
 Не тільки за московський Київ, але і з ордами.
 Де міг з королем і поляками, будучи однодумцем,
 Рвав і докучав москвитам і де знав, бив удвох (?).
 Коли почалися бунти, був у цьому обережний,
 Йому був приданий Маховський зі своїми військами грізний,
 Бо цей схопив Виговського з наказу королівського,
 Коли вдарив по столу, то ножиці відізвалися (...) * свого.
 Начебто Виговський, не йдучи за королем за Дніпро, зраду
 Мав затівати з козацтвом з цього боку Дніпра на всяку усобицю,

Прагнучи то вчинити, що потім швидко вчинив Дорош,
 Своїм протектором взяти турка, кожен знає про це.
 Однак Маховський тихо і швидко відправив його на той світ,
 А чи слушно, Бог краще знає, бо (стратив) без суду, права, не як брата.
 Цей же Маховський, здавна у війську короля заслужений,
 Нагрів Сірка і його козацтво з ордами, надщербивши
 Під Сараджиним лісом так, аж той уночі ледве дав собі раду,
 Втік у дикі поля чи на Запорожжя задля усобиць.
 Тоді король минув Київ, бо треба було там упріти,
 До того ж хан з ордами мав бути (?) і вся литва
 Мала прибути з своїм вождем, як і вся прийшла організовано.
 Але хан з ордою через Шеремета, який сидів у неволі,
 Хоч його (Шеремета) не хотів викупувувати з неволі московський цар і заборонив це чинити
 з свого гніву,
 Бо той йому війська втратив під Чудновим,
 То той, прагнучи здобути царську милість, по волі Москви
 Підмовив хана великими дарами і обіцянками.
 І хан, взявши гроші (?), давши слово, підвів таким чином:
 До короля не йшов з потугою, принаймні тільки частину орди послав.
 На що поклався король і (хотів залучити) його кінноту до спільних дій.
 Однак король вже мав менше кінноти, покладаючись на піхоту,
 У котрої, чим далі йшли в похід, тим швидше занепадав дух //(арк. 135)
 Року 1663 польський король йде через Україну до Москви.
 Король сходу переправився через Дніпро під самим Ржищевим,
 Пустивши польські й козацькі загоны на лови.
 Аж далі й орда з ханського місця прибула,
 Але тільки її частина, не так, як того було треба.
 Однак було велике військо, всього на сто тисяч,
 Було й більше війська, якщо поррахувати все;
 Був гнзненський архиєпископ, багато панів.
 Однак потім (...) * рятував цього, коли веслував (?) несміливо
 На килимі, тонкою кригою Дніпровою, смерть оку з страхом,
 Коли жовніри (...) *, біжучи слідом, трясли льодовим покровом*.
 Там же і князі Михайло Вишневецький, Димитр, Костянтин,
 Багато князів, було дуже багато панів коронних і литовських,
 Хто з чим і хто як міг, йшов до короля,
 Тільки маршалок Любомирський не йшов, гнівним будучи у своїй мові,
 Звідти хитрощі від двору (короля) щодо образу вождя мальованого,
 Підкинутий пасквіль (?) показав, а при ньому дрижачого зайця.
 Але навзаєм від двору маршалка, також і гетьмана,
 Через пасквіль (?) короля і Пражмовського торкнулась догана:
 Коли під Коропом було взяте царське стадо, крім іншої здобичі,
 Король дивився на це, начебто з Пражмовським рахував це стадо.
 Канцлер, на знак того, що це стадо добре, підніс хвоста,
 Наче рекомендував королеві (інший пасквіль (?) друга сторона підкинула),
 Показуючи своїм пальцем, зазираючи оком,
 Через це потім, іншого року, прийшло до злого.
 Московський цар, чуючи і знаючи про королівське рушення,
 Хоч і не посполите, але з кварцяних, повітових зібрання,
 Про орду й козаків, там же і все литовське військо,
 А таке велике добровільне зібрання панів, це не жарт.
 Бо і з чужої землі були іноземні панята,
 Як от із Франції прибули для споглядання справ, й інші у цей час.
 Порадившись, бо не міг і не мав на цей випадок потуги,
 Цар засумнівався чи зможе витримати, думаючи, що буде затримка,
 Наказав поставити свої війська по містах, фортецях і городах
 При артилерії і вогнепальній зброї в своїх бородах,
 Конфіденційно повідомляючи військовим, що так він утримає Україну,
 Русь і Задніпря, котрі звично, за щастям йдучи, підіймає,
 А королівську потугу зменшить довгим затягуванням війни;
 Взагалі там перебувати, шкодити, перш ніж буде фореллю (?),
 А у власній московській землі король перетворився б у в'юна,
 І тут, перед обличчям згромаджених московських військ злякався б,
 І дійсно близько до цього було, якби не милість Божа.
 Однак знай, вояче, що ця річ і лехів навчила
 Проти турків так воювати, але це до оборони

Тільки служить і то, коли не маєш способу з іншого боку.
 Бо вже такий тільки своїх (...) * цілість бачить
 І (?) своє, а не овець своїх бідних, що так керує. (арк. 135 зв.)
 Року 1663 польський король Казимир воює проти Москви.
 Правда, що річ добра й хвальна, коли цілі сторожі ранні (?),
 Але коли й вівці, то цей пастир цілком добрий, швидше званий,
 Вже то остання (справа), коли пастир засяє (в домі) із сторожами,
 Якщо винен (старатися) задля однієї вівці, тим більше, коли їх ведуть тисячами.
 Коли не може з рівними силами подивитися сміло в очі,
 Ані з меншою, то порядно, по - старопольськи, полем не кинеться.
 Принаймні, обложивши фортеці з усіх боків, рвати, бити злого,
 Кидаючися то туди, то сюди, наслідуючи короля польського,
 Який з потугою рвав озброєних німців цесаря християнського
 Тривалий час, то туди, то сюди, уникаючи (...) *.
 Він підніс дух, врешті розбив, зашкодивши німцям,
 Як дуже важких фризів, так і легших рейтарських жеребців.
 Правда, що легше втекти перед тяжким ворогом,
 Ото однак звичайно кажуть: так виспимося, як постелемо.
 Маєш багато прикладів, як і молодого Владислава,
 Котрий завдяки Хуняді, вождо в Угорщині, і собі самому
 Так багато битв вигравав з поганством; маєш Хмелецького
 Новіших часів, але в пам'яті маєш, крім інших, Чарнецького,
 Який здалеку, з-за гір, луною барабанів, страхом не воював,
 Але звідси й звідти сам кидаючись, шії рубав.
 Тому треба не прогавити, маги певні фортеці, сповнені вояками,
 Але з усією кіннотою треба рятувати ту сторону.
 Коли ж без допомоги, зберігаючи на довший час свої сили,
 То тільки будеш добрий потім відправити у гроб своїх милих(?).
 А побачивши на зруйнування, ворогові
 Решту віддасть, своїх привабить, зле серце зготує.
 Коли не йде цього разу битись, рвати свого ворога,
 Принаймні частину відірвати війська, як Любомирський з багатьма,
 Піти, вдертися, в його землі ти вчиниш розірвання
 Ворогові, який тільки прийде (тебе) завойовувати.
 Але найщасливіший той, що вчасно стане на своєму кордоні,
 Учитися (треба) у польських предків та інших, що не у свої земельки,
 Але у ворожі сторони випускали свої загани,
 А свої боронить, захищає грудьми, у цьому успіх оборони.
 Бо в такому разі шкодить своїм ворогам, бере здобич,
 Але не у своїй вітчизні, як ми звикли брати на свої справи.
 Так чинить француз, що не чекає (ворога) у своїй державі, але випереджає,
 Так татарин, кожен воїн, так швед, так москаль, який наче ведмідь
 З тяжкістю йде, однак в чужу сторону керується;
 Москва із своїм військом стаючи, заслони робить.
 Так і Хміль чинив, не чекав, доки прийдуть до нього,
 Не згадуючи про те, що діялося у давнину.
 Ледве тільки задумав ворог піти на ляхів,
 А тут уже його випереджав гетьман, запобігаючи з військом цим сміхам,
 Також обдумана допомога вже зло нищить (?), за шії тягне,
 Пуститись в середину королівства рідко їм (ворогам) пощастить
 [...] //(арк. 136)
 Року 1663 король перейшов за Дніпро, йде до Москви.
 Після того, як лехи підступили під Воронков і Остер тривожний,
 Польський король з різними військами був грізний,
 Аж Воронков і Остер просять про милосердя з неба,
 Маючи Бога Богом, пана паном, прагнучи дати хліба.
 За хліб лехи дякують, задовольняються доброю волею,
 Нагадують, щоб більше не було зради, життя дарують.
 А що Березна була сповнена бунтівниками і московитами,
 Їм було пробачено, бо вона лежить у оборонному (від природи) місці.
 Щоб прийшли в зону (?), інших беручи до свого опам'ятання,
 Залишено поблизу війська, щоб не били королівських людей.
 Однак Сосниця чинить інакше, також і надто жирний Козелець,
 Що складає роги, лиже панські ноги, як ласкавий телець.
 Потім же, як увійшли війська під Кобижчу й Басань,
 Все це здалося, й сам Кролевець, як вірні піддані,

Від короля (Кролевець) прозваний, королеві, своєму пану, покоровився
І щоправда цим собі принаймні гріха не збільшив.
Тут же зразу піддається у своїй красі Дівиця,
Так вважав пан зі своїми лехами, що це права зіниця,
Коли вона просить про милосердя, про збереження цілості,
Але помилувавши її, пересвідчилися, що вона перемінлива,
Коли до короля спочатку схилилась, не хотіли їй шкодити
З огляду на Бога і на пристойність, (не хотіли її) на посміх пустити.
Але коли цнота не залишилась непорушною,
Пригляділись, що московська ввічливість її таємно все більше пробиває,
Не скажу з москалем, але з Брюховецьким, бунтівничим брюхом,
Воно зноситься, як потворна дівка, своєї нецноти духом,
Піддаючись під москаля, а не підкоряючись королеві - пану,
Стала брикатися, що аж Чарнецькому й лехам через це догана;
Вийшовши за місто, нестримна на язик, наче гедзі
На лехи кричачи, що з гуком і шумом буде їм щось гірше:
"Отримаєш, лех", каже, "чим більшим по хребті, тільки дивися".
Зразу зрозумів Чарнецький, що тут щось плететься,
Але, зрозумівши, що це в цноті свавільна Дівиця,
Хоч красна у воді, але постійності і не питай, бо як спокусителька
Йде проти Бога, пана, серце зрадливе, уста верескливо,
Очі, ноги літаючі, руки сверблячі поспішні.
"А, то ти така, красулю", сказав, "така з тебе Дівиця,
Замість криштало - шинкарська і гультьяйська з тебе скляниця;
Замість ароматної троянди - бур'ян смердючий, кропива жалюча,
М'ята, роздута бунтівничою заразою, справжня повія.
Сходишся в одно з Брюховецьким, там же до Червонобашти,
Такі такі, які смакують, дати теж червоної пасти".
Тут же за нею, до неї, вдершись у місто, стали сікти, щоб пам'ятала,
По вулицях, по ринках, біля ганебного стовпа вона вже бігла,
То в цей кут, то в той, утікаючи, туди - сюди літала,
Не тільки по міському кошу, але і в замковому, різалася, //(арк. 136 зв.)
Року 1663 польський король воює за Дніпром проти Московії.
Топлячись у Десні й Дівиці, дівиця з дівцею,
Змішувалися з собою, заливаючись кривавою ющицею;
Мало того, ще порубано, (?) вигнано, покарано,
Хотіли спустити Бугая і Татара*, але облишили це.
А скільки (зашкодила) між іншими ця Дівиця за часів Виговського,
Коли враз сімнадцять хоругв було знищено польського війська;
У різних місцях в один час уночі вона знищила,
Як і тоді, так і тепер, зрадницею хотіла бути.
Отож тепер маєш те, чого хотіла, задніпрська Дівиця,
Було б Дівиці спокійно сидіти, не блискати бридницею
Справ Юдиних; дивилася б тільки, що тобі смачно,
Але щоб душі доброї слави і честі не було б зле.
Пробач же, що була перед цим у вроді, на подив людям,
Тепер же ти в плачу, жалю, глумі, на посміх іншим.
Бо не тільки сама, але й сестри кров твоя дістала те,
Що від лехів забране, по сьогодні їх повно, маєш це.
Потім король з усіма силами вирушив до Глухова,
Бо Глухів був глухим, не хотів короля мати своїми радами,
За пана не хотів його визнати; туди ж литва прибула до короля,
А що так нескорю, то лехам це не в усьому було мило.
Хоч вони (литвини), йдучи, певні бунти, як могли, приборкували.
Але Глухів все ж глухий, хоч вже король з військом валом валить,
Не хотів піддатися, хоч різними способами його штурмували,
Вважай великою потугою з сильним вогнем вогнепальної зброї його здобували
Протягом двох тижнів і вже привели його до надто холодної води,
Хоч багато там було московських і задніпрських (вояків) різної бороди;
Всю потугу вогню і гармат на королівську піхоту
Вивергали московські зі своєї охоти.
Коли ж вони таємно мали козаків з королівського боку,
Змовилися, щоб одні над другими стріляти почали поверх голів,
Таку нещирість було засвідчено у деяких.
Цим, з такої їхньої переміни, пан був стурбований,
Однак при втратах (своїх) не менших король своїх залишив,
А потужно здобував (місто), труднощів їм (козакам) додавав,

З усіх сторін пригрівав і коли ось-ось тільки взяти (лишилось), то бачачи свою погибель,
Вони відправили (до короля) попа, просячи про милосердя любе.
Тоді, коли засурмили на відступ, своє військо (поляки) в окопах
Почали відводити назад, цілком поклавшись на це перемир'я.
Але ті, маючи до ранку час витриманий, відтягнений,
Ще більше укріпились з усіх своїх боків;
Примирившись з втратою попа, знову почали клацати на лехів,
Які вже були вклали у цей свій нещасний раз дуди в міхи;
Хоч король (ще) пробував, бачачи у цьому своїх безчестя,
Особливо тих своїх козаків непостійне баламутство,
Як і у Богуна виявилось під Новгородом,
Котрий послав до московських, щоб з одного боку закипіло,
А сам з другого боку хотів влаштувати королеві-пану криваві гони,
[...] вдарити з усіх боків. //(арк. 137)
Року 1663 королівські війська у землі поблизу московської столиці.
Аж тоді свиснув король носом на Богуна, коли без міри
(Богун) зачепив його, не дотримуючись своєї присяги.
З чого його виказав цей же козак, (що був посланий) з ініціативи вірних (королеві козаків)
І через це тихо (Богун) був страчений, поплила кров таємним бродом.
Тут король, не зичачи більших втрат своєму війську,
Хоч і міг доконати Глухів, щоб той навічно оглух за таке баламутство;
Бачачи часом (король) свою шкоду, коли Миколай Данилович
З - поміж інших так мужньо своїх вояків привів під башту,
Що позбувся руки, був тяжко поранений, не взяв і нагороду,
Хоч з давніх молодих літ своїх не тікав у таких справах.
Звідти рушився з військом, пробуючи роз'їздами по Сівськ,
Притерли роги (ворогові), хоча вже й не піхотою на подив.
Ото і в цьому Сівську сіно посівом куль аж зіпсувалося,
А це господарство, де кінські стада, але й бидло
Внаслідок примусу лехам віддали сівчани, московити, козаки,
А що більше, що й самим голови відрубували, були такі.
Тут зобов'язувалися сівчани потім сіяти гречку,
Аби тільки лехи їх цього разу залишили та пішли за річку.
Під Новгородом був перепис (війська) і відбір добровольців,
Кінного війська лехам, (також) литовського вояка,
Татарського, козацького та іноземних драгунів:
З ляхами - Бідзинський, з литовським (військом) - Подубинський, з великої охоти,
Також орда, козацтво з дуже добре знаочим шляхів у Московії Бугаєм.
Все це пішло в чамбул у московську землю зі своїм нагаєм;
Там пройшли кількадесят миль, забігли аж під сам Карачев,
Палячи, пустошачи, стинаючи, рубаючи, беручи (у полон), призвели
До того самого московського царя, що той із своєї власної столиці
З дружиною і дітьми, втративши шолом
І (частину) свого війська, мусив микнутися аж на Біле озеро.
Вже скоро він послав певне військо проти королівського
І коли ті, несподівано йдучи проти польських, хотіли вдарити,
Везучи на своїх снях велику кількість стрільців і цілу (...)*)
З своїм (?)...)*, пославши в передній сторожі перед собою Чортка.
Цей через таку славу мав ім'я, бо по - чортівськи нападав з кутка
І був часом скаженим, на кого нападав, перемагав без хреста;
Але коли натрапив на (когось) із литви з хрестом, той дав йому в зуби, завдав біди,
За шню потягнув його до сарматського війська,
І мусив заклятий правду визнати щодо кількості московського війська.
Бачачи московити, що зле, коли і тил і бік почали вже брати,
Біда (?) припала зла, московити, не чекаючи решти,
Тікати зі страхом мусили і то не купою, а в розсіпку,
Богу дякуючи, що їм у переправах та лісах ніч послужила,
А під час великих снігів річка не замерзла, лехам (шлях) закрила //(арк. 137 зв.)
У Литві року 1663 король з литовським військом (йде) назад, Чарнецький же в Україну.
Багато там набрали здобичі, особливо дорогіцінностями,
Частково золотом, сріблом і іншими різними речами.
А щодо бидла, коней, то величезну кількість цього не можна було порухувати,
І неможливо було їх пригнати у свою землю
Як через далеку відстань, так і сильну зиму
У великих снігах і нелегкого повернення у постіху.
Ще й перешкождали інші сутички нападаючих (московитів),

Хоча щастя було на боці королівських військ, все ж вони докучали.
 Що не могли (лехи) забрати з собою, те псували, рубали
 І як могли своєму ворогу шкодили, дзьобали (?)
 І так несподівано у Московії в різні місця нападали,
 Що часом на весільні бенкети на таку честь трапляли.
 Все взагалі вогнем, мечем, чим могли, то нищили.
 А то помагало, що ці народи поблизу були
 В (...) * як от в клопотаннях, нічлігах і попасах,
 Бо собі давали допомогу в усіх своїх наскоках
 І хоч ворог довкола звідси й звідти оточував,
 А тут від кордонів москаль і (козак) бунтівник заходив,
 Однак Бог їх вивів і Бугай, знавець доріг,
 Не дарма ж до бидла, добр і до військ не ласий,
 Дійсно з малою частиною (?) трофеїв і всілякої здобичі.
 Не один татарин, втративши коні, сліди ж пес полічить,
 Не тільки поляк, литовський (вояк), чи іншої нації,
 Однак з малими своїми втратами, але з великими московськими
 Виходять до Чарнецького, хоч і з меншими своїми силами (?),
 Хоч з повним тріумфом з московської землі, але таємно.
 Тоді король з литовським військом повернувся до Литви
 Поблизу московських кордонів, завжди був обережний (готовий) до битви,
 Прорвався через пушу, що тяглась на сорок миль,
 Вирушивши з-під Новгороду аж під Шклов, яког не більше.
 І там Бугай вів, хоч з великими труднощами для війська,
 Але інакше не можна було дійти, досить, що він вів наврог і не зрадив,
 (На шляху) тільки в одному місці було знайдено людей і то жменьку,
 Бо ці ліси йдуть аж у Москву, обійти їх не можна.
 Чарнецький же накреслив стратегію, йшов різними шляхами,
 Давши гасло взнаки, так він раніше перед шведами виводив короля,
 Щоб в певних місцях сходитися, потім розходитися,
 (...) * одночасно з усім військом показатися, тут перемигнутися,
 І так ворогові вчинив такий кунштюк,
 Що той не знав про короля, у який кут пішов і яким шляхом,
 Довго він витримував на собі всі злі наміри,
 Коли вперед пустивши короля, потім (сам) із своїм військом проривався (?),
 Бічні давши заслони, іншом шляхом йшли поляки,
 Іншим - інші полки, іншим - артилерія, поблизу піхота,
 Іншим - козацтво, іншим - орди, однак старші знали про себе,
 Як назад повертатись в Україну, до Тетері у своїй спробі [арк. 138]
 Року 1663 Чарнецький йде назад різними шляхами в Україну до Дніпра [...]

* * *

"Ліхтарики" на маргінесах:

Арк.134

Воєвода руський.

І Станіслав Потоцький.

В Ярмолинцях на різдво Діви Марії.

Київський воєвода Виговський в Барі.

Арк.134 зв.

Воєводу київського.

В Ольховцю Виговський розстріляний.

Але ж шляхтич, до того ж сенатор.

З поради Чарнецького, воєводи руського і гетьманів.

Арк.135

З нурадин-солтанем.

Канцлер.

Одноокий Пражмовський.

Котрий був потім королем.

Польний гетьман.

Цей був коронним канцлером.

Москаль.

Арк. 135 зв.

Маєш приклад Болеслава Кривоустого, який переміг цесаря Генріха на Псім полю під Глоговом, як пише Кромер.

Так Любомирський, гетьман і маршалок, учинив в Угорщині розгром Ракоці.

Арк.136

Брюховецький і Червонобашта -найголовніша старшина задніпрських (козаків).

Арк.136 зв.

Бугай з нашого боку добрий вождь, знаючий московську землю.

До короля через гетьманів і Чарнецького.

Арк.137

Чернігівський староста Борецький, котрому було за це хоч дано за Дніпром (...) * таке старство, що в руках московських бунтівників.

Арк.137 зв.

В цих пуцах знаходяться, як твердят інші, гідні довіри (?), цілком дикі люди.

Примітки:

Арк. 134

У "ліхтарику" вказано: "руський воєвода". Це стосується вищезгаданого Стефана Чарнецького.

У "ліхтарику" вказано: "Станіслав Потоцький", щоб пояснити, що саме він мається на увазі, коли в тексті згадується великий гетьман коронний. Ним справді був у той час (1654-1667 рр.) Станіслав "Ревера" Потоцький.

"Підкинутий пасквіль". Тут, видно, мається на увазі полемічний твір "Relacyja o j. p. marsza?ku wielkim koronnym" (1663), скерований королівським двором проти Є.Любомирського. Невідомий автор звинувачував Любомирського у підтримці конфедератів, у прагненні до булави великого гетьмана коронного, спробах усунути короля від влади.

Арк. 134 зв.

У тексті оригіналу майже немає розділових знаків, не завжди можна зрозуміти, де слово пишеться з великої, а де з малої літери. Тому цей фрагмент можна перекласти по-різному. У першому випадку можна читати "Boga Pana", тобто "Господа Бога", у другому - "Boga, pana", тобто "Бога і пана (короля)".

Тут наводиться польське прислів'я: "uderz w stłl, a nolyce sil odezwł", тобто "вдар кулаком по столу, а ножиці відізвуться". Його можна перекласти таким чином: "На злодієві шапка горить".

Арк. 135

В оригіналі "gmachiem", тобто "будинком". Судячи з контексту, видно, мається на увазі все ж дніпрова крига.

Арк. 135 зв.

Маються на увазі добре відомі події польської історії, викладені рядом польських хроністів, в т.ч. й Марціном Кромером. У 1108 р. імператор "Священної Римської імперії" Генріх V обложив Глогов. Тим часом король Болеслав III Кривоустий (польський король у 1102-1138 рр.) підтягнув війська і під Вроцлавом на Псім полю розбив імператорські війська. Див.: Гваньїні О. Хроніка європейської Сарматії. - К., 2007.- С. 94-96, 844-845.

"молодого Владислава". Йдеться про Владислава III (V) Варненчика, польського короля у 1434-1444 рр., угорського короля 1440-1444 рр. Вів війну проти Османської імперії, діючи за межами Польщі, на Балканах. Загинув у битві під Варною 10.11.1444 р.

"Хуняді" Янош Хуняді (Гуняді) (1407-1456)- національний герой Угорщини, видатний полководець, політичний і державний діяч, відзначився успішною боротьбою проти агресії Османської імперії. Брав участь у вищезгаданій битві під Варною, але залишився живим.

"масл Хмелецького". Стефан Хмелецький - польський воєначальник, прославився розгромом ординців на Київщині у 1628 р.

"Любомирський". Єжі Себастьян Любомирський, гетьман польний коронний у 1657-1664 рр. Тут мається на увазі його роль у розгромі трансильванського війська князя Дєрдя II Ракоці у 1657 р. під Межибожем.

"Березна" - нині смт Менського р-ну Чернігівської обл., розташована між Меною та Черніговом.

"Кобижча". Мається на увазі містечко Кобижча, нині - село Бобровицького р-ну Чернігівської обл.

"Басань". Мається на увазі містечко Нова Басань, нині - село Бобровицького р-ну Чернігівської обл.

Частка "nie" ("не") перед словом "skoczy" дописана зверху.

"prłgierz" - ганебний стовп

Можливо, тут гра слів. Вираз "był na kosu" означає не вийти заміж, залишитися старою дівою.

Арк. 136 зв.

В оригіналі: "Tatara". Це слово може мати два значення: 1) Татар (як прізвище); 2) татари.

"Новгородом". Йдеться про Новгород-Сіверський (суч. райцентр у північно-східній частині Чернігівської обл.).

Арк. 137

"Сівськ". Сівськ - місто на схід від Новгород-Сіверського, суч. райцентр Брянської обл. Російської Федерації.

"Карачев". Карачев - місто, розташоване на південний схід від Брянська, сучасний райцентр Брянської обл. Російської Федерації.

